

Den ekonomiska krisens nya fas.

Michel Husson, *fjardeinternationalen.se/blog*, 2011

Den nya färdplanen i Europa är mycket tydlig. Det gäller att tvinga de arbetande att betala räkningen för krisen. För att belysa den nya konjunkturen ska den här artikeln först visa krisens riktning och perspektiv och sedan visa på den aktuella fasens dilemman.

Den nyliberala kapitalismens kris.

Vi måste se bakåt för att kunna förstå den nuvarande krisens ursprung. Startpunkten är en annan kris, nämligen krisen i mitten av 70-talet som satte punkt för de "trettio guldåren" efter krigsslutet. Den traditionella politiken lyckades inte sätta fart på ekonomin och vi gick in i den nyliberala perioden i början av 80-talet. Nu befinner vi oss sedan 30 år i de "trettio misärernas år" under en nyliberal kapitalism som vi kan karaktärisera med tre drag:

1. Lönernas andel av de producerade värdena minskar och vinstmarginalerna ökar.
2. Det råder ett ökande gap mellan vinster och investeringar, de första ökar de senare minskar.
3. Utdelningen till aktieägarna ökar.

Modellens fundament är den sjunkande löneandelen av BNP. Det är en närmast universell utveckling som beror på att lönerna inte får ta del av produktivitetsökningen och med resultat att fördelningen av det producerade mervärdet mellan lön och vinst förskjutits till vinsternas fördel.

Det ändrade styrkeförhållandet mellan arbete och kapital spelar en central roll i denna förskjutning. Lönernas sänkta andel har sedan mitten av 80-talet medgett en förbättring av vinstmarginalerna i de viktigaste kapitalistiska staterna.

Tillskottet i vinsterna har inte använts till ökade investeringar. Utöver konjunkturella tillfälligheter stagnerar eller sjunker investeringsgraden. De ökade vinsterna har alltså använts till annat än ökad produktionskapacitet och bättre konkurrenskraft. Lägre löneandel och stagnation i investeringarna skapar en relativt ny konfiguration historiskt sett, som undergräver de principiella ursäkterna för moderering av löneökningarna.

Eftersom lönernas andel minskar och investeringarna stagnerar måste något annat stiga. Svaret är enkelt. Den huvudsakliga motparten till den sänkta löneandelen är en verklig explosion av aktieutdelningen. I Frankrike svarar nettoutdelningen på aktierna mot 13 % av lönemassan, mot bara 4% i början av 80-talet. Utvecklingen i USA och länder som Tyskland och Storbritannien är likadan. Men när löneandelen minskar och investeringarna stagnerar vem köper då det som produceras? För att tala med Marx, hur ser reproduktionsschemat ut för denna nya modell?

Ett första svar är att hushållens konsumtion inte följt utvecklingen av inkomstfördelningen. I USA har löneandelen varit relativt stabil medan hushållens konsumtion ökat mycket snabbare än BNP. I Europa är det konsumtionens andel av BNP som varit relativt konstant trots en markant minskning av löneandelen. I båda fallen ökar gapet mellan lönernas andel och konsumtionens andel av BNP i en omfattning som kompenserar motsvarande gap mellan vinster och investeringar.

Denna nya "spagat" mellan lönerna och konsumtionen kan förklaras på tre vis.

1. Hushållens sparande har minskat, det vill säga de konsumerar en allt större del av sina inkomster.
2. Konsumtionen som baseras på andra inkomster än löneinkomster har ökat snabbare och kompenserat bortfallet i konsumtion baserad på löneinkomster.
3. Hushållens stigande skuldsättning har hållit konsumtionen uppe.

Dessa tre mekanismer har spelat en skiftande roll beroende på landet ifråga men man hittar alltid finansmarknadens roll i bakgrunden. Det är finanserna som på olika vägar fyller gapet mellan inkomster och konsumtion.

För det första genom "kupongklipparnas" konsumtion: en del av mervärdet som inte investeras delas ut till ägare av finanspapper som konsumerar. Finanserna suddar dessutom ut gränsen mellan löner och räntor (inkomst av kapital). För en växande del av vissas inkomster är mer finansiella inkomster som bör analyseras som en del av mervärdet och inte som verkliga löner.

Eftersom den ekonomiska reproduktionen blir möjlig enbart genom att kapitalägarnas konsumtion kompletterar löntagarnas och skapar tillräcklig efterfrågan är ökade inkomstklyftor en oundviklig följd av denna modell.

I flera länder har också finanserna skapat en exponentiell tillväxt av hushållens skulder. Deras konsumtion ökar, inte beroende på ökade löner utan ett lägre sparande.

Till sist, är det också finanserna som tillåter kreditexpansionen i USA genom att den finansierar landets handelsunderskott. Därför måste det strykas under att finanserna inte är en parasit på en frisk kropp utan ett instrument för att hålla hjulen igång i den nyliberala kapitalismens reproduktion.

Goldman Sucks

Visserligen är det på finanssidan som krisen uppstod men det framhäver bara motsättningarna i konfigurationen av den kapitalism som just finanserna hittills har hanterat. Finanserna har i sin tur en återkoppling på helhetens konfiguration då den kräver "super-vinster" av företagen. Här hittar vi den välkända normen om 15 procent avkastning på det egna kapitalet. En norm som ofta mött berättigad kritik eftersom en ekonomi som i bästa fall växer med 3 procent per år kan inte i det oändliga ge en sådan utdelning till aktieägarna. För att ändå möta dessa vinstkrav har företagen bara ett alternativ – pressa lönerna i botten och hjulen går runt.

Men kvar blir den grundläggande frågan: varför tar inte investeringarna fart i takt med att vinsterna stiger? Orsaken är minskningen av antalet räntabla investeringsobjekt.

Tillfredställande av olika sociala behov ger inte samma vinstnivåer. Vinstperspektiven är inte heller desamma i de sektorer som det investeras i eftersom produktivitetens utveckling varierar mellan sektorerna. I dag tenderar de sociala behoven att förflytta sig till sektorer med en lägre produktivitet samtidigt som den genomsnittliga produktiviteten i det hela tenderar att minska. Dessa grundläggande rörelser skapar en krympande sfär för vinstnivån som förklarar gapet mellan vinsterna som återhämtar sig och investeringarna som släpar efter.

För att bli komplett måste det här schemat fogas in i globaliseringen som förstärker alla motsättningar. När löntagare världen över spelas ut i konkurrens mot varandra och aktieägarna ges möjligheten att i varje ögonblick ta hem sina vinster växer trycket på de lönearbetande.

Denna organisering av världsekonomin har inte uppstått spontant. Den har systematiskt konstruerats av världens regeringar och de övernationella institutionerna. Verktygen för en möjlig reglering på internationell skala har noggrant avskaffats, ofta av samma personer som nu upptäcker behoven av reglering. Resultatet av denna nedmontering är att det finns ingen internationell instans som kan skapa nya spelregler.

Det är orsaken till den ökade rivaliteten efter krisen mellan de principiella kapitalistiska makterna och den på europeisk nivå närmast totala frånvaron av Kooperation vilket lett fram till en generaliserad och helt absurd åtstramningspolitik.

Dessa tendenser förstärks ytterligare av omvälvningen i världen: de mest dynamiska marknaderna och den billigaste arbetskraften finns i tillväxtländerna som med sin attraktivitet leder till en frikoppling mellan export och interna marknader med Tyskland som det mest slående exemplet. Vid sidan av den generella avregleringen och den totala rörelsefriheten som finanserna och kapitalet getts har världsekonomin strukturerats på ett mycket speciellt sätt runt paret Kina-USA. Det innebär att omfattningen av de kapitalströmmar som är nödvändiga för att finansiera USAs underskott med utlandet fyller på den tillgängliga likviditet som är på jakt efter övervinster.

Bilden av kapitalismen innan krisen visar på en enorm mängd av "fritt kapital" som fylls på av lönedepressningen och den internationella obalansen. Tack vare finansens avreglering cirkulerar detta "fria kapital" på jakt efter övervinster, som de konkreta villkoren för mervärdesproduktionen bara kan garantera virtuellt. Det är därför logiskt att detta repprick utspelas i den finansiella sfären men det innebär på inget vis att det handlar om en ren finanskris. Att peka ut finansens avreglering som krisens orsak är att ignorera de djupare orsakerna.

Dagens kris ska i stället förstås som det ovan beskrivna nyliberala schemats kris, samma schema som bidrog till den föregående krisens lösning. Modellen var sammanhängande i meningen att dess delar bildade ett system men den var samtidigt ömtålig, i obalans och skapare av ojämlikhet. Men den hade och har alltjämt i de härskandes ögon fördelen att låta dem roffa åt sig en stigande andel av de producerade rikedomarna. Det väsentliga är att modellen inte kan fungera längre och att kapitalisterna inte har något att ersätta den med. Den period vi går in i är totalt dominerad av denna motsättning: allt görs för att återgå till business as usual samtidigt som det är en omöjlighet.

Krisens tredje fas.

I ett tidigare arbete urskilde vi flera faser i krisens utveckling. Efter krisens utbrott i fas 1 kom återhämtningen i fas 2 på vilken en fas 3 som lämnar krisen bakom sig inleds. Tre konjunkturella faktorer identifierades: de sociala stabilisatorerna, råvaruprisernas utveckling och stimulanspaketet.

De sociala stabilitetsprogrammen som består av de åtgärder som håller upp lönerna eller sysselsättningen bidrog till att minska djupet i recessionen. Stimulanspaketet tillät, till en grad som ännu är svår att utvärdera, ekonomin att ta fart.

Tabell 1: Från ett miniuppsving till fortsatt kris

Faktorer	Fas 2 Återhämtning	Fas 3 Ut ur krisen.
Konjunkturella faktorer <ul style="list-style-type: none"> ➤ Stimulansplan ➤ Social stabilitetspolitik ➤ Råvarupriser 	Stimulanspolitik	Positiva effekter uttömda <ul style="list-style-type: none"> ➤ <u>Budgetsanering</u> ➤ <u>Avsked och lönepress</u> ➤ <u>Ökade oljepriser</u>
Strukturella motsättningar <ul style="list-style-type: none"> ➤ <u>Omfördelning av inkomster</u> ➤ <u>Internationella obalanser</u> ➤ <u>Europas fraktionering</u> 	Svag intensitet	Åtstramning <ul style="list-style-type: none"> ➤ <u>Blokering av efterfrågan</u> ➤ <u>Slut på skuldcrisen i USA</u> ➤ <u>Ökad konkurrens inom Europa</u>
Tillväxt	Svag återhämtning	Sätilisering - stagnation
Sysselsättning	Fortsatt nedgång	Brutal anpassning

I fas 2 hade de strukturella motsättningarna mindre påverkan på konjunkturen. Lönernas andel steg därför att bromsen på lönerna var mindre än produktivitetens minskning. Återhämtningen och sparandets uppgång (speciellt påtagligt i USA) har minskat de globala obalanserna. Till sist vad det gäller att lösgöra pengar för att rädda bankerna har EUs institutioner, speciellt ECB, agerat på ett relativt samordnat sätt.

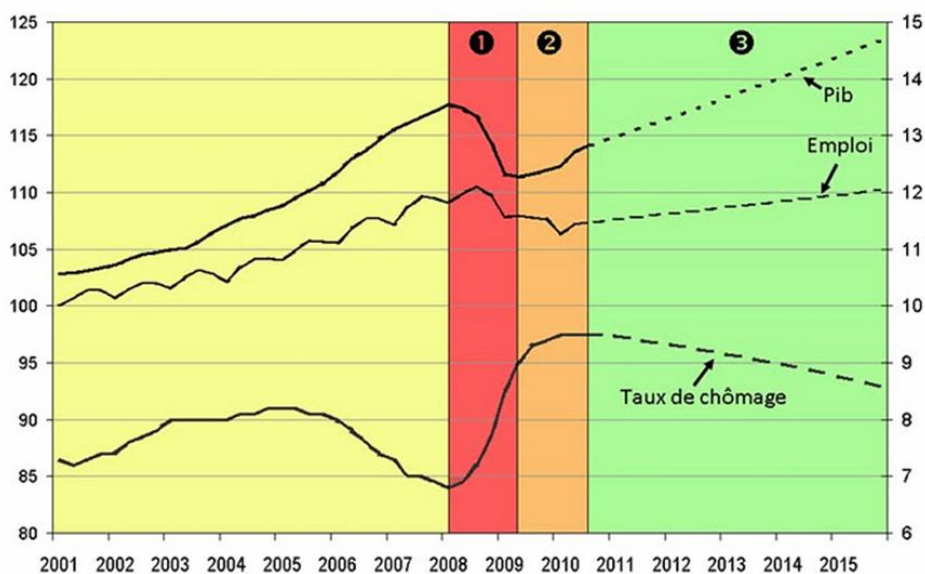
Fas 3 inleddes snabbare än som kunde förutses i och med den generaliserade övergången till åtstramningspolitik i Europa. Fasen karaktäriseras av en dubbel förändring i situationen. De positiva effekterna av de konjunkturella faktorerna är uttömda. Budgetnedskärningar ersätter stimulanspaketen, företagen söker att återupprätta vinstmarginalerna genom lönepress och färre anställningar, och till sist vänder råvarupriserna på nytt uppåt.

Samtidigt förstärks de strukturella motsättningarna: pressen på lönerna är tillbaka och inget ersätter den extrema skuldsättningen i USA och flera europeiska länder medan eurozonen befinner sig på gränsen till sammanbrott under "finansmarknadens" knock-out slag.

Perspektiven på medellång sikt är därför ganska mörka. EUs BNP var ännu tredje kvartalet 2010 hela 3,2 procent under sin nivå före krisen. (se diagram 1) Anställningarna tar inte heller fart utan ligger 3 procent under nivån före krisen vilket svarar mot 5,3 miljoner försvunna arbeten i Europa 15. Arbetslösheten som tenderade att minska ett par år innan krisen har tagit ett jätteskutt framåt från 6,8 procent första kvartalet 2008 till 9,5 procent tredje kvartalet 2010. Under samma period har antalet arbetslösa gått från 13 till 18,4 miljoner i EU15. Vilket är en underskattning eftersom de som hoppat av arbetsmarknaden och inte längre söker ett arbete försvinner ur statistiken. Om de tas med i beräkningen kan arbetslösheten anses ligga kring 11 procent, inte 9,5.

För att klargöra perspektiven på medellång sikt har vi utfört en simulering som antar att BNP ökar med 1,5 procent per år, att produktiviteten ökar med 0,5 procent. Med hjälp av den officiella prognosen över den aktiva befolkningens utveckling uppnås följande: nivån för arbetslösheten kommer att minska mycket långsamt i Europa och stagnera vad gäller de arbetslösas retur på arbetsmarknaden.

Diagram 1. Tillväxt, sysseldättning och arbetslöshet i EU15, 2001-2015

Fas1= Kris, Fas 2= Återhämtning, Fas3= Krisen över
 BNP (Pib) och Sysselsättning (emploi); bas 100 = 2001 , skala till vänster
 Arbetslöshet (Taux de chômage) i %, skala till höger
 Källa; Eurostat till 2010, resten prognos

Här handlar det inte om att förutse kapitalismens konkreta utveckling de närmaste åren utan om att presentera en översikt av de samlade motsättningar den står inför. Det kan vara på sin plats att på nytt sammanfatta dem som fyra ”dilemman”.

1. Fördelningsdilemmat: återställa räntabiliteten eller sysselsättningen?

Den pågående krisen har brutalt stoppat vinsternas ökningstrend. Vilket främst förklaras av arbetsproduktivitets starka nedgång till följd av att antalet anställda bara partiellt anpassats till produktionens nedgång. Men i konkurrensens hetta kommer företagen att söka återställa vinsterna endera genom att anpassa antalet anställda eller genom att frysa eller sänka lönerna.

Samtidigt kommer åtgärder som partiell arbetslöshet att nå sin tillämpliga gräns lika väl som bidragen till bilskrotning. En av åtgärderna från de internationella organisationerna är just att ifrågasätta de stödåtgärder som antogs i all hast under krisen. I en rapport från IMF 2009 står det: ”de vidtagna åtgärderna till stöd för minskad arbetstid och ökade sociala stödbidrag måste dras tillbaka oavsett hur viktiga de var för att öka inkomsterna och stödja bevarandet av arbetskraften på arbetsmarknaden”. Den anpassningen av sysselsättningen och lönerna kommer att utlösa en ny cykel av komprimerade inkomster för hushållen.

2. Globaliseringsdilemmat: anpassning av den globala tillväxtens obalanser.

En av världsekonomin främsta drivkrafter innan krisen var de amerikanska hushållens överkonsumtion. Den drivkraften kan svårligen återskapas. Hushållens påbörjade ”skuldsanering” via ökat sparande leder fram till en ny motsättning eftersom en lägre konsumtion vid en given inkomst innebär en mindre dynamisk tillväxt i hela ekonomin.

Regeringen Obamas lösning uttrycktes av hans ekonomiske rådgivare Lawrence Summers: ”En återställd amerikansk ekonomi måste vara mer exportorienterad och mindre beroende av konsumtionen”. Men det förutsätter en förbättring av de amerikanska varornas konkurrenskraft som bara kan uppnås via en kraftigare devalvering av dollarn.

Nyligen har en annan metod satts i bruk. Stora penningmängder injiceras i ekonomin, så kallad "Quantitative easing". Men det är en politik som bara kan öka obalanserna i världsekonomin. Om dollarns fall fortgår kommer det att väga på den redan stabbiga tillväxten i Europa. Tillsammans med penningsskapandet (Quantitative easing) kommer det att tvinga fram uppskrivningar av tillväxtländernas valutor och skapa ännu större uppsplittring av världsekonomin.

Man faller tillbaka på samma grundfel: penningsskapandet finansierar USAs budgetunderskott som i sin tur finansierar hushållens konsumtion. Största osäkerhet råder nu kring dollarns utveckling och omvärldens finansiering av USAs underskott.

Omvänt skulle en inåtvändning av den kinesiska ekonomin minska dess överskott men samtidigt öka importen av varor som till stor del används av exportindustrin. Totalt sett är det därför hela världsekonomin som sätts ifråga.

3. Budgetdilemmat: minska underskotten eller mer sociala utgifter?

Krisen och tillväxtpaketet har starkt ökat de nationella underskotten som regeringarna, speciellt de europeiska, nu beslutat avskaffa, speciellt eftersom inga åtgärder har vidtagits för att skydda sig mot finansmarknadens attacker.

Det annonserade Jean-Claude Trichet (ECBs direktör) redan 2009: "den strukturella anpassningen måste senast påbörjas när den ekonomiska aktiviteten tar fart. År 2011 måste ansträngningarna intensifieras." Det innebär att döma Europa till en svag tillväxt och social regression.

4. Europadilemmat: var och en för sig eller samordning?

Europa håller på att implodera som ekonomisk enhet. Sönderfallet hade redan börjat före krisen men har nu nått ett nytt stadium sedan olika länder i Unionen drabbas olika mycket av krisen beroende på finansens, byggbranschens och bilindustrins tyngd och ländernas plats i världsekonomin. En verkligt samordnad ekonomisk politik ligger utom räckhåll speciellt eftersom EU frivilligt avstått från institutioner som skulle medge en gemensam politik: det finns ingen budget, ingen växelkurspolitik, ingen samordnad beskattning.

Den "fria och obehindrade" konkurrensens Europa är därför dömd till en politik av "var och en för sig" och vi bevittnar ett veritabelt fiasko för EU-bygget.

Dessa fyra dilemman ger tillsammans en "kaotisk reglering" som innebär en sorts blindnavigering för kapitalismen mellan två omöjligheter: omöjligheten och oviljan att gå tillbaka till den relativt reglerade kapitalismen under de "trettio guldåren", och omöjligheten att återskapa den nyliberala modellens funktionssätt, eftersom den vilade på lös grund som nu ger vika.

Återvändsgränsen kan därför sammanfattas som att kapitalismen strävar att återgå till sitt funktionssätt före krisen men vilket samtidigt är en omöjlighet.